

*Сотников А. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Київського національного лінгвістичного університету*

СИНЕРГЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Стаття присвячена питанню синергетичного підходу до дослідження дискурсу. Розглядаються сучасні погляди на природу дискурсу, його складові та характеристики, які свідчать про його синергетичну природу щодо політичного дискурсу. Також, висвітлюються подальші перспективи проведення лінгвістичних досліджень з залученням синергетичного підходу.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, дискурсивні характеристики, синергетика.

Постановка проблеми. Питання дослідження дискурсу, і політичного зокрема, з позиції синергетичного підходу набуває подальшої актуальності. Саме цей підхід надає дослідникам можливості встановити механізми породження та просторового розгортання дискурсу з боку зору перетину потоків енергії мовлення. Лінгвосинергетика, як новий напрям лінгвістичних досліджень, є доволі новим, але теоретичні напрацювання вчених (див., наприклад, [1; 2; 3; 4]) та практичні результати дослідників свідчать про великий потенціал синергетичного підходу до дослідження дискурсу. При цьому, розмаїття визначень дискурсу та його складових, а також відсутність єдиної методології проведення синергетичних досліджень ускладнює широке впровадження цього напрямку.

Аналіз останніх публікацій про те, що синергетика є логічним продовженням розвитку дискурсивного аналізу. Але спочатку наведемо короткий огляд підходів до визначення природи дискурсу. Е. Бенвініст [5] вважає, що дискурс – мовлення мовця, який присвоює його, протиставляючи його об'єктивному розповіданню. При цьому, вчений наголошує на складових дискурсу, а саме, на мовленнєвому акті, комунікативній ситуації та засобам, що використовуються при здійсненні цього акту. На думку американського лінгвіста З. Харріса [6, с. 91], дискурс є безперервним висловленням, простим зчепленням фраз, що дає можливість використовувати прийоми дескриптивної лінгвістики для дискурс-аналізу. Важливим для розвитку дискурс-аналізу є напрацювання французького лінгвіста М. Фуко [7], який визначив дискурс як сукупність висловлень, що належать до певної формації. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що М. Фуко приділяв увагу позамовним факторам, що згодом слугувало теоретичним підґрунтям для німецької школи дискурсивного аналізу, в якій дискурс розглядається як мовне вираження суспільної практики, що відображає національну та історичну ментальність, та функціонує за певними правилами. Тому дискурс є лімітованим у термінах певного періоду часу, суспільної практики, галузі знання та інших параметрів. Т. ван Дейк [8] розглядає дискурс як комунікативну подію, що відбувається комунікантами під час комунікативної дії у певному часовому та просторовому контекстах. На думку Ю. Н. Караулова та В. В. Петрова [9], дискурс виступає складним комунікативним явищем, що поєднує текст та позамовні фактори. В. І. Карасик [10] пропонує три підходи до дослідження дискур-

су залежно від аспекту, а саме: а) з позиції мовної особистості дискурс залучає комунікативну компетенцію (знання, необхідні для спілкування навички та вміння); б) з позиції утворення тексту дискурс залучає мовну компетенцію (вміння правильно побудувати висловлення); в) з позиції ситуації спілкування дискурс представлений позамовними факторами (особистісно- та статусно-орієнтовані різноманітні комунікативні ситуації та сфери спілкування й суспільні інститути). Таке визначення природи дискурсу у найкращий спосіб відповідає політичному дискурсу, оскільки, саме у політичному дискурсі перетинаються три вищенаведені підходи. При цьому, саме синергетичний підхід надає можливості дослідити процеси породження, самоорганізації та досягнення поставленої комунікативної мети. Проблемаю синергетичних досліджень мовлення є відсутність єдиної методології верифікації отриманих дослідниками даних, з одного боку, Т. В. Матвєєва [11] зазначає, що семантичні та стилістичні дослідження майже не торкаються факторів, що пов'язуються з мотивацією мовленнєвої діяльності та її якості, оскільки семантика волі та волевиявлення безсумнівно пов'язані з інтенсивністю. При цьому, втілення комунікативної стратегії безсумнівно відбивається на фонетико-інтонаційній, лексичній та граматичній сферах, на ритмічній організації тексту. Проблемами синергетичного підходу до дослідження мовлення активно займається відома вітчизняна вчена А. А. Калита [12], якій я особисто вдячний як своєму Учителеві, і чий роботи у галузі дослідження мовлення, інтенсифікації емоційного потенціалу висловлень відомі фонетистам. Питаннями взаємозв'язку синергетики мовлення та просодичних засобів актуалізації потенціалу тексту також займається Л. І. Тараненко [13], дослідження якої свідчать про значний потенціал саме синергетичного напрямку. Попри це лише експериментальна фонетика може запропонувати необхідний інструментарій для проведення такого дослідження з залученням синергетики.

Мета статті полягає у визначенні критично важливих характеристик тексту, які дають можливість розглядати дискурс як синергетичну систему.

Виклад основного матеріалу. Необхідно з'ясувати, як дослідники трактують синергетику дискурсу. Н. Ф. Алефіренко [14], наприклад, чи розглядає синергетику дискурсу як «взаємодію факторів, що його породжують, що призводить до поєднання та злиття енергій, що спрямовуються на онтологічну та функціональну самоорганізацію дискурсивного простору, і які визначають смислову дистрибуцію його інгредієнтів. Серед потоків енергії, що сприяють смислороджуючій функції дискурсу, дослідниця наводить такі: сенсорно-перцептивна образність, знаково-символічна інтерпретація первинних образів, форму тексту, що видозмінюється під час його сприйняття, та вплив позалінгвального середовища ситуативного, комунікативно-прагматичного та культурного контекстів [14]. Об'єднання цих потоків енергії становлять «асоціативно-де-

риваційну сутність дискурсу, завдяки чому мовні знаки стають образними одиницями, що здатні нести не лише раціональну інформацію, але й виражати майже необмежений спектр людських емоцій, поєднуючи розуміння та переживання людиною світу, який вона сприймає» [14]. Якщо розглядати дискурс як складну систему, яка розвивається сама собою, критичними характерними ознаками такого дискурсу виступатимуть його здатність до самоорганізації, гомеостатичність, не лінійність, не замкненість, відсутність стабільності, інтердискурсивність, симетричність/асиметричність та емерджентність. Вони актуалізують смислопороджувальну енергію дискурсу. Складний смисловий простір створюється взаємодією вищенаведених категорій, та зазнає відповідної модифікації під впливом вербальних та невербальних складових комунікації [15]. Під гомеостатичністю розуміємо фазу стабільного функціонування мовленнєвих засобів, яка реалізується через прагматичну спрямованість висловлень, які складають повідомлення. При цьому, енергетичні потоки проходять точки біфуркації, які водночас свідчать про динаміку розгортання глобальної теми повідомлення та вказують на пункти розгалуження дискурсивних потоків. Не лінійність дискурсу, як властива характеристика, проявляється у тому, що поєднання динамічних процесів у межах системи та вплив позамовних факторів призводять до порушення балансу системи і виникнення хаотичних флуктуацій, які повертають систему до точки біфуркації для внесення подальших змін з боку мовця. З огляду на необхідність усунення ентропії система позбавляється зайвих елементів: залучаються ресурси, які виявляються оптимальними у даних умовах. Урешті-решт, у системі проявляються спонтанні (емерджентні) властивості, які притаманні системі взагалі, а не її окремим компонентам. Вплив позамовних факторів є дуже важливим, оскільки такий вплив, по-перше, здатен формувати нові ситуаційні характеристики дискурсу, по-друге, надають нових напрямів розгортання глобальної теми повідомлення. Не лінійність дискурсу полягає у тому, що система смислів модифікується під впливом будь-якого елементу системи чи позамовних факторів. При цьому, смисл окремого комунікативного блоку повідомлення не є сумою смислів складових дискурсу. У такий спосіб у свідомості аудиторії формується образ тексту, який відповідає уявленню реципієнта про той фрагмент об'єктивної реальності, який й описує текст. Політичному дискурсу притаманно використання різних за смисловим навантаженням комунікативних блоків, смисл яких, взятих окремо, не є складовою попередніх блоків, але у результаті сприяють створенню цілісної картини світу. Наявність хаотичних елементів у дискурсі визнається дослідниками [16] необхідною складовою, оскільки у межах синергетичного підходу хаос вважається притаманною рисою слабо структурованого стану системи, при якому випадкові коливання можуть бути конструктивними. Адже хаотичний елемент виступає таким лише стосовно інших елементів, які, завдяки таким елементам, розкриваються в іншому значенні. У політичному дискурсі такими елементами можуть виступати комунікативні тактики, які мовець використовує та коригує залежно від комунікативних обставин. Не замкненість дискурсу виявляється через обмін енергією, інформацією та безпосередній вплив позамовних факторів на систему. Крім цього, вона розкривається у здатності мовця варіювати мовленнєві засоби та наявності декількох варіантів інтерпретації повідомлення реципієнтом та залученням позамовних факторів для запам'ятовування повідомлення чи орієнтуванні у динаміці його

розгортання у часовому просторі. Дана категорія важлива для політичного дискурсу, в якому перетинаються когнітивні бази суспільства, мовця та реципієнта. Опозиція симетричності/асиметричності апріорі закладається у текст, оскільки інваріантні аспекти тексту є загальноприйнятими (наприклад, розташування гармонійного центру, який є більш-менш стабільним, і тягне за собою ритміко-інтонаційні, структурні та смислові зв'язки тексту), і реципієнт при декодуванні повідомлення спирається на фонову інформацію. З іншого боку, варіантні елементи, які привносяться чи проявляються через хаотичні елементи, сприяють кращому розумінню повідомлення і дозволяють корегувати комунікативні тактики та стратегії у політичному дискурсі. Тому, ми цілком погоджуємося з І. А. Герман [17, с. 52], що «текст має тяжіти до симетрії для того, щоб зберегти феноменальну цілісність, але ніколи не має досягати її, оскільки симетричність його структури призводить до різкого зниження інформативності, що є притаманними відкритим не лінійним синергетичним системам». До того ж, протиставлення категорій симетричності/асиметричності спостерігається навіть на рівні комунікантів, які виконують різні ролі, що виступають асиметричними у межах принципової рівності сторін [18, с. 208]. Щодо інтердискурсивності, вона проявляється у можливості використання різних за типом дискурсів та виходити за встановлені жанрові межі певного типу дискурсу з метою досягнення поставленої комунікативної мети. Таким чином, тісна взаємодія синергетичних категорій дискурсу доводить той факт, що останній виступає складною системою, якій притаманна самоорганізація під впливом мовних та позамовних чинників.

Висновки. Дискурс у термінах класичного дискурс-аналізу та психолінгвістики дійсно виступає синергетичною системою. Наведені вище характеристики є притаманними особливо політичному дискурсові з огляду на його інтенціональність та інституційність. При цьому необхідно зауважити, що саме інструментарій експериментальної фонетики, який використовує сучасні комп'ютерні програми, придатний для отримання вірогідних результатів синергетичного дослідження мовлення. Результати проведених досліджень, як сучасних [19], так і класичних [20] свідчать про те, що енергетичні характеристики звуків у кількісних показниках суттєво змінюються на максимумі частотних характеристик. Саме синергетичний підхід до лінгвістичних досліджень, з урахуванням міждисциплінарного характеру останніх, як вказує А. А. Калита [12, с. 21], надає можливості дослідити дискурс майже у будь-якому аспекті. Тому, залучення синергетичного підходу до проведення експериментально-фонетичних досліджень дозволить отримати не лише традиційні показники інтенсивності, абсолютної та загальної тривалості, локалізації ЧОТ та тонального діапазону, але й дані про енергетичне навантаження.

Література:

1. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. – М. : Либроком, 2011. – 288 с.
2. Герман И. А. Лингвосинергетика / И. А. Герман. – Барнаул : Алтайская акад. экономики и права, 2000. – 188 с.
3. Киященко Л. П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л. П. Киященко. – М. : ИФРАН, 2000. – 199 с.
4. Піхтовнікова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений / Л. С. Піхтовнікова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 180 стр.

5. Бенвенист Э. Формальный аппарат высказывания / Э. Бенвенист // Общая лингвистика. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
6. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
7. Чернявская В. Е. Дискурс и дискурсивный анализ: традиции, цели, направления / В. Е. Чернявская // Стереотипность и творчество в тексте: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. М. П. Котурова. – Пермь : Перм. ун-т, 2002. – С. 122-136.
8. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : пер с англ. / Т. А. ван Дейк ; сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
9. Караулов Ю. Н. Вступительная статья к работе Т. А. ван Дейка «Язык. Познание. Коммуникация» / Ю. Н. Караулов, В. В. Петров. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5-11.
10. Карасик В. И. Характеристики педагогического дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 2-18.
11. Матвеева Т. В. Энергетика текста / Т. В. Матвеева // Известия Уральского государственного университета. – 2001. – № 17: Гуманитарные науки. – Вып. 3. – С. 107-112.
12. Калита А. А. Энергетика речи : [монография] / А. А. Калита. – К. : Кафедра, 2016. – 292 с.
13. Тараненко Л. Актуалізація англійських прозових фольклорних текстів малої форми : [монография] / Л. Тараненко. – К. : Кафедра, 2014. – 288 с.
14. Алефиренко Н. Ф. Дискурсивная синергетика «живого» слова / Н. Ф. Алефиренко // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г. Н. Манаенко. Вып. 6. – Краснодар : Изд-во СГПИ, 2008. – С. 20-26.
15. Словицова Е. Л. Синергетические категории дискурса (на материале рекламного дискурса) / Е. Л. Словицова, М. Н. Ельцова // Вестник Пермского университета. Вып. 2 (18). – Пермь, 2012. – С. 67-73.
16. Пономаренко Е. В. Синергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка) : [монография] / Е. В. Пономаренко. – М. : МГИМО – Университет, 2010. – 151 с.
17. Герман И. А. Введение в лингвосинергетику : [монография] / И. А. Герман, В. А. Пищальникова. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1999. – 130 с.
18. Каган М. С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
19. Жилияков Е. Г. Сегментация речевых сигналов на основе анализа распределения энергии по частотным интервалам / Е. Г. Жилияков, Е. И. Прохоренко, А. В. Болдышев, А. А. Фирсова, М. В. Фатова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2011. – Т. 18, № 7-1. – С. 187-196.
20. Sacia C. F. Speech Power Energy / C. F. Sacia // Bell System Technical Journal. – 1925. – Vol. 4:4. – P. 627-641.

Сотников А. В. Синергетические исследования политического дискурса

Аннотация. Статья посвящена проблеме синергетического подхода к изучению дискурса. Рассматриваются современные взгляды на природу дискурса, его компоненты и характеристики, которые свидетельствуют о его синергетической природе. Так же освещаются дальнейшие перспективы проведения лингвистических исследований с использованием синергетического подхода.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, дискурсивные характеристики, синергетика.

Sotnykov A. Synergetic research of the political discourse

Summary. The article deals with the issue of the synergetic approach towards the discourse study. The modern views on the discourse nature, its components and features to prove its synergetic nature are under discussion. Also, the further perspectives of linguistic researches with the synergetic approach involved are highlighted.

Key words: discourse, political discourse, discourse features, synergy.